

Bu yazı Almanya’da yayınlanan Sürgün dergisinin Ocak 2021 tarihli ikinci sayısında yer aldı. Dergi büyük oranda dağıtıldığı için yazı internette yayınlanabilir.

SÜRGÜNÜN EDEBİYATI

“Sürgün edebiyatı” belirlemesi tıpkı “hapishane edebiyatı”, “işçi edebiyatı” gibi yanlış olur. Edebiyat iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır, bunun dışında konuya ya da yazarın bulunduğu coğrafyaya göre edebiyat belirlemesi yapmak doğru değildir.

Sürgünün edebiyatı, konusu sürgün olan edebiyattır. Sürgündeki yazarın ürettiği edebiyat değildir.

Sürgündeki bir yazarın sürgünü anlatması zorunlu olmadığı gibi, sürgünlüğü hiç yaşamamış bir yazarın yapıtında sürgünlük konusu işlenebilir. Edebiyat kişinin yaşadıklarını anlatması değildir; kuşkusuz hayatla, yazarın kendisinin ya da başkalarının yaşamışlığıyla ilişkisi vardır ve bununla ilgili bilgiler anılardan ya da başka kaynaklardan öğrenilebilir.

Sürgünlükle ilgili tanınmış bir roman olarak Anna Seghers’in Transit’inden söz edilebilir. En tanınmış film ise Casablanca olsa gerektir. Casablanca, Nazilerin işgali altındaki Avrupa’dan kaçanlar için geçici bir duraktır, amaç bir şekilde vize alıp ABD’ye gitmektir. Film özel olarak sürgünlüğü anlatmaz; Naziler ve onlara karşı direnenler, insanların nasıl kaçabildikleri, aynı kadını seven iki erkek arasındaki dostluk, Casablanca’daki polis gibi birçok konu anlatılmakla

birlikte sürgünlük bütün konuları kesen eksen gibidir. Geçici bir sürgün yerinden daha kalıcı olacak başkasına gidilmek istenmektedir.

12 Eylül öncesinde ve sonrasında özellikle Almanya'ya gelmek zorunda kalan yazar ve şairler oldu. Fakir Baykurt, Tarık Ziya Ekinci, Dursun Akçam, Ataoğulları Behramoğlu, Nihat Behram ilk akla gelen isimlerdir. Yılmaz Güney sinemacı olarak Fransa'da idi. Başka isimler de sayılabilir.

Sürgün konusu üretilen yapıtlarda ya tema olmadı ya da geri planda kaldı. Bunun için zaman erkendi denilebilir; insanlar yeni gelmişti ve ana gündem Türkiye idi. Bunun dışında ise özellikle Almanya'daki sürgün yazarların ürettiği edebiyatta tema bu ülkede yaşayan işçilerdi. Bu alanın ilk sayılabilecek romanı Fakir Baykurt'un Yüksek Fırınlar'ıdır. Benzer temada çok sayıda öykü de yayınlandı.

Sürgünlüğü anlatan başka yapıtlar da vardı ama bunlara ikinci kuşak işçilerin edebiyatı gibi "sosyolojik edebiyat" denilmesi yerinde olur. Yaşanılan işkenceleri, kaçıışı, yeni bir topluma uymanın zorluklarını anlatıyorlardı. Bu yazarlar, ikinci kuşak işçiler gibi yaşadıklarını anlatıyorlar, okurları bilgilendiriyorlardı ama buna edebiyat denilemezdi.

Sürgünlüğü konu alan son roman bu yıl yayınlanan Isabelle Allende'nin Dieser weite Weg romanıdır. Roman üç ülkede geçmekte ve uzun aralıkla yaşanan iki sürgünlüğü anlatmaktadır.

İspanya iç savaşına katılan ve Cumhuriyetçilerin yanında savaşan bir kadın ve erkek yenilgi sonrasında ülkeyi terk ederek Fransa'ya giderler. Orada bir kampta kalır ve ülkeyi işgal eden Nazilerden nasıl kaçabileceklerini düşünürken, Şili hükümetinde bakan olan Salvador Allende İspanya iç savaşına katılan belirli sayıda kişiyi Şili'ye almayı kabul eder. Zorlu bir gemi yolculuğuyla Şili'ye varırlar.

Otuz yıldan fazla bu ülkede yaşadıkdan sonra Pinochet darbesinin ardından Venezüella'ya gitmek zorunda kalacaklardır.

Roman sayfalarında İspanya gittikçe kaybolur, yerini Şili'deki hayat alır. İspanya'da Franco diktatörlüğü vardır ve dönüş düşünceleri yoktur.

Tam anlamıyla sürgün olmasa bile bundan uzak olmayan bir konu Sigrid Löffler'in *Die neue Weltliteratur* (Yeni Dünya Edebiyatı) kitabında incelenir. Bu edebiyatın yazarları eski sömürgelerden metropollere gelmiş ya da gelmek zorunda kalmış yazarlardır. Çocuklukları ve ilk gençlikleri artık politik bağımsızlığını kazanmış eski sömürgelerde geçmiş olan yazarlar, sömürgeci ülkenin dilini –genellikle İngilizce ya da Fransızca- öğrenmişlerdir ve metropol ülkede bu dilde yazarlar. Bu edebiyatı farklı yapan roman ya da öykü kahramanlarının iki ülkede yaşamış olması değildir. Roman ya da öykü kişilerinin birden fazla ülkede yaşadıklarını anlatan edebiyat yeni değildir. Bu edebiyatta yeni olan ise; ırkçılıkla karşılaşmak, istenilmeyen insan olmak, ayrılmak zorunda kalınan ülkedeki mesleğin yeni ülkede işe yaramaması konularının ötesinde kimlikteki değişimin incelenmesidir. Edebiyat yapıtında anlatılan kişi ne eski sömürgecinin ve ne de metropol ülkenin insanıdır, sosyolojideki belirlemeyle hibrid bir kimliğe sahiptir. Bu kimliğin olanaklarını ve çelişkilerini yaşar.

Kişi geldiği ülkede büyük oranda aynı kalmaz, kimliği farklılaşır, bu farklılaşma yaşanırken ailesiyle, diğer yakınlarıyla, varsa örgüt arkadaşlarıyla çatışır; sancılı bir süreç yaşar.

Bu süreç her zaman iyi bir sonuca ulaşmayabilir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Doğu ile Batı'yı birleştirmeye çalışırken çift kişilikli insanlar yarattık" belirlemesindeki gibi çift kişilikli insanlar da ortaya çıkabilir.

Göç sosyolojisinin –sürgünlük göçün özel çeşididir- değişik göç çeşitlerini anlatan edebiyatı dikkatle izlemesi boşuna değildir. Bu edebiyat göç sosyolojisinde yeni teorilerin yolunu açabilmektedir.

Sürgünü konu alan edebiyattan halen uzaktayız. Bu edebiyat bize 20-25 yıldır sürgünde yaşayan insandaki değişimi, bu değişimin çelişkilerini, yarattığı olanakları ve sıkıntıları, kişilik değişimi sürecinde yaşanan çelişkileri anlatmalıdır.

Türkiye'den Avrupa ülkelerine sürgünlük Isabelle Allende'nin romanındaki gibi değildir; gelen gelmiş, gelemeyen kalmış değildir. Geliş sürmektedir. Çok eski, eski, yeni ve çok yeni sürgünler vardır; başka bir deyişle sürgün katmanlıdır ve her katmanın değişimi de aynı değildir. Katmanlar arasında geçişler olduğu gibi değişmemek için donup kalmayı tercih eden kişilikler de vardır.

Türkçede sürgünün edebiyatı için zengin malzeme bulunmakla birlikte bunu yapabilmek çok yönlülüğü nedeniyle zor iştir.

1980-2010 yılları arasında özellikle Almanya'da değişik edebiyat dergileri yayınlandı. Bunlardan sadece birisinde (Yazın) göçmen kimliğinin konu olarak seçildiği sayı yayınlanmıştı. Burada sürgünler değil artık yılları geride bırakmış ve işçi olarak başlamış göçmenlerdeki değişim inceleniyordu. Başka sayılarda politik mülteciler ve bunlardaki değişim üzerine de yazılar yazıldı (mesela Doğan Özgüden'in yazısı gibi). Bu yazılardan hiç birisi, anlaşılabilir nedenlerle sürgün kimliğindeki değişimi anlatmıyordu ya da bu konu geri planda kalıyordu.

Yıllar geçti ve konu olgunlaştı denilebilir. Sürgünün edebiyatı ne oranda gerçekleşebilir, bakalım, göreceğiz...